

STUDIËN OVER DEN TIJD VAN CONSTANTIJN DEN GROOTEN

HOOFDSTUK VI.

CRISPUS EN FAUSTA.

5 Om denzelfden tijd bleek ook een verwijdering te zijn ontstaan tusschen den keizer, en zijn oudste zoon Crispus. Deze was toen nl. niet herbenoemd voor het bestuur van Gallië, maar werd, hoewel hij caesar bleef, vrijwel gevangelijk gehouden aan het hof van zijn vader.

10 Dit trof des te pijnlijker, daar Crispus al vóór den oorlog met Licinius, in het begin van 324 tot het eereambt van consul was verkozen. Wat was de oorzaak van zijn ongenade?

15 Allereerst werd zijn vader jaloersch op de geweldige volksgunst die veeleer zijn achttienjarige zoon, jong en innemend, dan hemzelf, den vijftig jarigen keizer, te beurt viel na hun beider overwinning op Licinius. Ook bij de soldaten was de prins, die reeds als kind onder hen verkeerd had, uiterst populair. Wellicht liet hij zich daar te veel op voorstaan, wat het wantrouwen wekte van Constantijn.

20 Bovendien bestaat er in alle absolutistische staten een natuurlijke tegenstelling tusschen den vorst en den troonopvolger, die vaak anders dan zijn vader zou willen regeeren, volgens de ideeën van een jonger geslacht, en daarom door hem gevreesd wordt als een gevaarlijke mededinger.

25 Tenslotte heeft Crispus mogelijk, tot grooteren argwaan van zijn vader de meinedige vermoording van Licinius afgekeurd, en ook het feit dat diens zoontje Licinianus, in strijd met het verdrag van 324, als caesar bleef afgezet, en werd vervangen door Constantius, den tweeden zoon van Constantijn. (8 Nov. 324).

30 Doch de feitelijke bewerkster van zijn ongenade was zijn stiefmoeder Fausta. Was inderdaad, zooals Zosimus en Zonaras beweren, wraak wegens een teleurgestelde passie haar drijfveer, en speelde zij tegenover Crispus, hoewel hij getrouwd was, de rol van een Phaedra?

35 Of was het eerzucht om haar eigen drie kinderen het troonrecht te verzekeren ten koste van haar stiefzoon, die hun daartoe in den weg stond? Beide eigenschappen, zoowel toomeloze losbandigheid als eerzucht, waren overerfelijk in het geslacht der Herculiërs, waaruit zij stamde. Haar vader Maximianus misbruikte zelfs de lichamen van gijzelaarsters, die wegens schulden in den kerker waren

40 geworpen, en voor haar broer Maxentius, was tijdens tyrannie, geen enkele Romeinsche dame van aanzien veilig. Daarnaast hadden beiden een brandende, maar bruto-onhandige eerzucht. De oude Maximianus Herculeus had slechts op bevel van Diocletianus het purper neergelegd, maar riep zich daarna nog tweemaal tot imperator uit, telkens zonder succes.

45 Diezelfde oven van eerzucht en verboden passies smeulde nu ook in zijn dochter Fausta. Mogelijk waren er, bij haar gestook tegen Crispus, beide driften in het spel. Niet dat zij geen liefde voelde voor haar wettigen man, Constantijn, want zij had hem eens, nu veertien jaar geleden, het leven gered, met opoffering van haar eigen vader. Maar hij was zooveel ouder dan zij, en nu leek zijn knappe, kranige zoon Crispus, zooals hij, achttienjarig overwinnaar, terugkwam uit den oorlog, precies het

50 verjongde evenbeeld van zijn vader. En zij was nauwelijks dertig, en voelde zich vaak, om zaken van staat, door haar man verwaarloosd. Geen wonder dan ook, dat zij met haar hittig temperament weldra in hevigen hartstocht jegens haar jongen stiefzoon ontlaaide.

55 Maar aanvankelijk poogde zij dien verboden drang angstvallig te verbergen, zoo mogelijk te smoren. Geen beter middel daartoe, dan door eerzuchtige moederzorg voor haar eigen zonen zichzelf een haat tegen Crispus te suggereeren. Eerst lukte het haar, hem bij den keizer in vage verdenking te brengen van staatsgevaarlijk, zonder hem nog van een bepaalde daad te betichten.

60 Weldra kwamen ook *kerkelijke* twisten de tweedracht tusschen vader en zoon verergeren. Voor de synode van Nicaea begon, was de keizer, door toedoen van zijn hofprediker Hosius, meteen een gunsteling van Fausta, al gewonnen voor de orthodoxe partij. En de keizerin wedijverde natuurlijk in fel-katholieke gezindheid met haar man. Een christelijk zondebesef om haar eigen verholten, maar nog niet gesmoorde hartstocht dreef haar tot steeds strenger devotie. Maar geen trouwe kerkgang, geen

65 zelfkastijding tijdens de groote vasten vóór Paschen – toen bij Christenen vaak gebruikelijk – kon den duivel in haar dooden. Intusschen stelde Crispus, als jong officier, waarschijnlijk weinig belang in theologische debatten, en verachtte al dat opzichtig vroom gedoe van keizer en hof. Toen dan ook na afloop van de synode (begin Aug. 325) Constantijn op raad van Hosius Arius met nog 3 anderen verbande, en de overige Arianen vervolgde, keurde Crispus deze onverdraagzame politiek vermoedelijk af.

Ook aan 's keizers hof te Nicomedia, alsook onder de officieren en beambten moet dit ontevredenheid hebben verwekt, en velen wachtten slechts op een gunstige kans om hun heimelijke ariaansche of zelfs heidensche gezindheid openlijk te toonen.

70 De heidenen uit deze oppositiepartij hoorden grootendeels tot de voormalige militairen en ambtenaren van Licinius die veelal tot den dienst van Constantijn waren overgegaan; de ariaansch-gezinde christenen waren niet zoozeer aanhangers van Arius, als wel van de clericale tyrannie der homo-ousianen.

Om wie scharden zich nu al deze ontevreden elementen?

75 Niet om een der stiefbroers van Constantijn, want die waren daartoe te onbeduidend. Ook niet rondom Licinius' weduwe Constantia, want hoewel zij Ariaanschgezind was en Constantijn de meeneedige vermoording van haar man kon wijten, toch was zij te zachtmoedig, om aan wraak te denken. Ook wist zij, dat haar broer ondanks alles haar persoonlijk liefhad en vereerde, en haar zelfs had uitgenoodigd, bij hem aan het hof

80 te komen, wat zij mogelijk voor de toekomst van haar zoon had aangenomen. Bovendien was zij met den veertig jaar ouderen Licinius, aan wien zij om staatsredenen was uitgehuwelijkt, nooit gelukkig getrouwd geweest, en dit deed haar waarschijnlijk berusten in zijn gewelddadigen dood. Ook de wederrechtelijke achterafstelling van haar zoontje Licinianus, voor wien zij Oct. 324 nog wel het caesaraat had bedongen,

85 verdroeg zij geduldig, vertroosting vindend in haar geloof, en onbewust van wat haar jongen weldra boven het hoofd hing.

Tot wien moesten zich de ontevredenen dan wenden om steun?

Waarschijnlijk tot Crispus, die mogelijk in godsdienstzaken neutraal was, maar die zijn gedwongen werkeloosheid en de schandelijke bewaking aan het hof van zijn vader

90 kwalijk kon verdragen. Mogelijk zullen Arianen en heidenen hem compromitteerende brieven om hulp en voorspraak hebben geschreven. Of mogelijk heeft een samenzwering van beide partijen hem en den jeugdigen Licinianus onvoorzichtig tot imperator willen uitroepen.

Maar ongetwijfeld was de houding van Crispus jegens zijn vader loyaal, daar deze

95 zelf, veel later, de onschuld van zijn zoon openlijk erkende.

Doch in dezen tijd van gespannen kerketwist viel het Fausta licht, haar stiefzoon bij den toch al zoo wantrouwigen keizer te betichten *alsof hij kettersch gezind was, en met behulp dier ontevredenen streefde naar den troon*. Ook wees zij hem op den

100 toekomstige dreiging van Licinianus, die mogelijk eens den dood van zijn vader zou wreken.

Blindelings geloofde de keizer haar, die hem eens het leven had gered, zonder naar de vermaningen van zijn moeder Helena te luisteren, die pleitte voor haar kleinzoon wat zij kon.

Zijn eerste daad was, den 17en Sept. 325 een edikt uit te vaardigen tegen deze

105 vermeende samenzwering van zijn zoon. (Cod. Th. IX, 1,4). Zonder den naam van Crispus hier in te noemen, moedigt hij hierin elk van zijn rechters, edelen en hovelingen aan, om ronduit aan den keizer te zeggen, wat ze mochten weten over hem, "die tot dusverre met geveinsde eerlijkheid hem had bedrogen." En natuurlijk ontbrak het niet aan delatoren, die hoopten in de gunst van den keizer te komen door zijn zoon nog

110 erger dan ooit bij hem te belasteren.

Maar zijn vader aarzelde nog steeds, op deze vage, meest onbewijsbare beschuldigingen in te gaan. Voorloopig beperkte hij zich ertoe, het grootste deel van de troepen die onder hem en Crispus tegen Licinius hadden gevochten, en bij wie de prins heel

115 populair was, voorzichtigheidshalve te *ontslaan*. Om ze echter tevens aan zich te verplichten, overstrooide hij ze met rijke geschenken bij hun heengaan. (Lente 326). Het was juist het twintigste regeeringsjaar van den keizer, en nadat hij aan het begin daarvan zijn jubileum te Nicomedia had gevierd (25 Juli 325) zou hij aan het

120 eind van dit jaar (dus in 326) zijn vicennaliën te Rome, de oude hoofdstad, herhalen. Voor dit doel trok de keizer met heel zijn hof in de lente van 326 (begin Maart) op reis over land van Byzantium naar Italië. In dien stoet van

hoogwaardigheidsbekleeders en lakeien werden zowel Crispus als Licinianus gevangelijk meegevoerd onder steeds strenger bewaking.

Maar onderweg kreeg Fausta, die haar man overal volgde, plotseling medelijden voor haar onschuldig gekwelden stiefzoon, en hierdoor ontwaakte opnieuw haar oude passie.

125 Eerst bepraatte zij Constantijn, zijn zoon meer vrijheid van beweging te laten, daar zij thans niet meer voor hem vreesde, en zodoende werd hij niet meer zoo streng bewaakt. Daarna wist zij haar stiefzoon toch binnen haar tent te lokken, en smeekte hem bij 'n geheim, hartstochtelijk onderhoud, om met haar samen te ontvluchten, en eenmaal in volle vrijheid, de heerschappij over het rijk met haar samen te deelen.

130 Hij weigerde verschrikt dit schandelijk aanbod, en wekte zoo haar toorn. Terwijl zij nog twistten, kwam ineens Constantijn hun samenzijn overvallen, en vroeg met feilen argwaan naar de oorzaak. Uit wraak nu betichtte Fausta, als een andere Phaedra, thans

haar stiefzoon bij den keizer van een poging tot overspel en ontvoering, en
 135 samenspanning tegen zijn gezag. Vergeefs bepleitte Crispus zijn onschuld; vergeefs getuigde de elfjarige Licinianus
 in zijn voordeel. De keizer geloofde de vrouw die hij liefhad meer dan ieder ander,
 liet hen beiden, geboeid, binnen zijn tent verbergen, en besloot hen te doden,
 zonder rechterlijk verhoor. Toen de duisternis dien dag beëindigde, beval de keizer, in het diepst van den
 140 nacht, een zijner vertrouwde officieren, om Crispus en Licinianus buiten het
 legerkamp te brengen, en hen heimelijk, in de nabije bergen van Istrië, te
 vergiftigen. Zoo gebeurde het: in de buurt van Pola stierven beide ongelukkige
 prinsen, in den bloei van hun jaren. Den volgende morgen reisde het heele hof weer verder, de oostelijke Alpenrand die
 145 Italië omringt, over naar Aquileja, en eerst langzaam kwamen de hovelingen iets te
 weten van Crispus' dood. De keizer verried echter zichzelf door in Aquileja, waar hij langen tijd vertoefde,
 nog vervuld van toorn om het vermeende bedrog van zijn zoon, eenige strenge wetten
 uit te vaardigen tegen ontucht, en al wat daarmee samenhang. Zij dienden meteen als aanvulling van de reeds bestaande Lex Julia de stupro, maar
 150 werden niet als deze, door rechtvaardigheid ingegeven, maar door een wreede
 onverbiddelijke wrok. Allereerst publiceerte hij 1 April 326 een slechts fragmentair bewaarde wet tegen de
 ontvoering van meisjes en vrouwen. Zoo dit tegen haar zin gebeurde, dan werd alleen de schaker gestraft door hem
 155 gesmolten lood in de keel te gieten. Had zij het echter goed gevonden, dan werd de
 schaker toch even streng gestraft, maar het meisje beroofd van haar erfrecht.
 Medeplichtigen deelden in de straf van den schaker, indien echter de ouders tot de
 schaking hadden toegestemd, dan werden zij verbannen. (Cod. Th. IX, 24, 1). Drie dagen later werd het vervolg van deze wet verkondigd, waarbij minderjarige
 160 meisjes werden beschermd tegen sexueel misbruik van de zijde van hun voogden. (Cod.
 Th. IX, 8, 1). Vermoedelijk om denzelfden tijd kondigde hij een andere wet af, om kuische vrouwen te
 165 beschermen tegen valsche beschuldigingen. Geen enkele man mocht een hem vreemde vrouw
 aanklagen wegens overspel, alleen haar mannelijke bloedverwanten (volle broers,
 halfbroers of volle neven) en haar eigen echtgenoot had daartoe het recht. Dit is
 duidelijk ingegeven door het geval van Crispus, wiens tegenaanklacht tegen Fausta de
 keizer niet geloofde, daar zij geen mannelijke bloedverwanten bezat die haar konden
 170 beschuldigen en ook haar eigen man haar voor onschuldig hield. (Cod. Th. IX, 7,2).
 Kort daarna volgden nog twee andere edikten, een van 29 Mei 326, tegen vrijgeboren
 vrouwen die zich aan hun slaven vergooien, en met de doodstraf worden bedreigd, en
 een ander edikt dat getrouwde mannen verbood om concubines bij zich aan huis te
 hebben, ("penes se habere") wat evenwel het concubinaat nog niet ophief. (14 Juni
 326). Na een lang verblijf in Noord-Italië reisde de keizer in den zomer van dit jaar naar
 175 Rome, waar hij 18 Juli zijn intocht deed, omjubeld door volk en senatoren, en weldra
 het hooge paleis van Nero betrok. Maar al waande hij zich voortaan veilig voor Crispus, die hem nooit iets had misdaan,
 hij was het niet voor zijn eigen geweten, dat hem steeds feller folterde. En daarbij bleef het niet. Hoewel Constantijn zijn trawanten het strengste
 180 stilzwijgen had bevolen, en het gerucht had laten verspreiden, dat Crispus en
 Licinianus aan een plotselinge ziekte waren gestorven, het geheim lekte uit aan het
 hof. Maar deze praatjes om hem heen deerden den keizer niet. Hardnekkig verborg hij voor
 185 zijn omgeving, welke wroeging hem doorwondde, en toonde haar steeds het eendere,
 strakke, strenge gelaat. Alleen zijn moeder Helena, aan wie hij steeds zijn vonnis over Crispus had verzwegen,
 en die nu alles wist, vermocht zijn ziel te openen. Liefde en meelij voor haar
 kleinzoon, wiens onschuld zij al vroeger had bepleit, gaf haar den moed tot open
 190 taal. Maar in die liefde mengde zich haar oude wrok tegen de trotsche vorstendochter
 Fausta, die jarenlang haar, de moeder van den keizer, om haar lage afkomst had
 vernederd, en ternauwernood aan het paleis geduld. Daartegen verzette zich haar
 zelfbesef: zij wilde haar invloed op haar zoon, haar onttroegeld door Fausta,
 herwinnen, en voor twee zulke eierzuchtige vrouwen als zij beiden was tegelijk geen
 195 plaats aan dit hof. Zoo wees zij Constantijn op Fausta's eigen eierzucht, en hartstochtelijken, ja
 hysterischen aard, en verzekerde hem dat zij Crispus belastend had. Wellicht had zij
 er zelve naar gestreefd, om met behulp van haar stiefzoon, den keizer van den troon

Naspeuringen van Paul Theelen: Crispus en Fausta

200 te stooten, en zelve te heerschen. Zoo spookte thans, behalve wroeging ook nog angst
voor eigen eer en veiligheid door het argwanend brein van den monarch. Maar nog altijd aarzelde hij, zijn vrouw voor een bedriegster te houden zonder nader
bewijs.

205 Totdat op zekeren dag Fausta werd betrapt in de armen van een verachtelijke renbode
des keizers. Dit overtuigend staaltje van haar ontuchtige natuur bracht den bedrogene
tot een beslissing. Hij veroordeelde haar, de moeder van zijn drie overgebleven
zonen, en eens de redster van zijn eigen leven, ter dood. Hij gelastte zijn eunuchen,
haar onder te dompelen in een kokend bad, waar zij stierf door verstikking.

210 Dit gebeurde in het diepste geheim, in de stilste vertrekken van het paleis te Rome,
vermoedelijk in den zomer van hetzelfde jaar, waarin hij Crispus liet vermoorden.
Doch deze nieuwe gruweldaad, de dood van Fausta, die hij als een verkapte heiden had
geofferd om den schim van Crispus te verzoenen, stilde niet de wroeging die hem bleef
martelen als de moordenaar van zijn eigen zoon. Er restte hem niets dan in een roes
van nieuwe, rustelooze daden de kwelling van zijn kwaad geweten te smoren. Zoo moest
215 hij dan weg uit Rome, weg uit het oude paleis van Nero, waar de wanden hem
fluisterden van zijn eigen even wreede daden, weg en weer terug naar het oosten.